

РОЗДІЛ IV. ХРОНІКИ / РЕЦЕНЗІЇ Й АНОТАЦІЇ

Катерина Глуховцева

ORCID: 0000-0002-5581-2204

Маргарита Кравченко

ORCID: 0000-0001-7201-3300

УДК 81'271:[801.632:81'373.612.2]

DOI: 10.31558/1815-3070.2023.46.9

СЛОВО, ЩО ПРОРОСТАЄ ЗЕРНОМ (А. М. ПОПОВСЬКИЙ ПРО МОВУ)

Рецензія на книгу: Поповський А. М. У роздумах плинного часу. Дніпро : Ліра, 2020. 184 с.

Анатолія Михайловича Поповського знають у кожному обласному центрі України, адже він як відомий мовознавець, доктор філологічних наук, професор побував на багатьох конференціях, як освітянин і просвітянин – на всеукраїнських наукових заходах. У січеславському краї про нього говорять як про висококласного лінгвіста, краєзнавця, поета, журналіста. В Україні він знаний як дослідник мови художньої літератури, фольклору, лінгвістичної спадщини, преси Полтавщини 2-ї половини ХІХ – початку ХХ ст. Учений започаткував наукову школу з проблем вивчення мови творів тих письменників, що були вилучені з історичного процесу формування української культури. У полі зору дослідника також лексикографія, діалектологія, ономастика, термінологія, дериватологія, риторика, синтаксис. Анатолій Михайлович – автор більше як 996 праць. Найбільш відомими з них є: «Значення південноукраїнських степових говорів у формуванні літературно-національної мови» (Поповський 1989), «Південноукраїнські джерела в історії формування української літературної мови» (Поповський 2018), «Дециця про українські прізвища» (Поповський 2020) та багато ін.

Немало написав дослідник і науково-популярних праць, у яких порушує злободенні лінгвістичні питання сьогодення. Адже не втрачають своєї актуальності й описи особливостей культури мови і мовлення («Чинники та античинники культури сучасного українського мовлення» (Поповський 2007)), і проблема державного статусу мови титульної нації в Україні («Державність української мови: декларації і дійсність» (Поповський 2001)), і двомовність, полімовність та диглосія, їхня сутність і нерідко підміна понять («Зросійщення українських прізвищ» (Поповський 2015)), і функціонування кальок («Деградаційна сила кальки» (Поповський, 2022)), і сучасні тенденції в освітньому процесі («Світоглядні позиції в освітньому процесі в умовах війни. Освіта в умовах війни: реалії, виклики та шляхи подолання» (Поповський 2022)), і ще ціла низка цікавих і нагальних питань.

А. М. Поповський плідно працює з обдарованою молоддю. Уклав дві поетичні збірки «Молода муза Січеславщини» (1998, 2000), альманах «Поетична Феміда» (2004). Серед його вихованців шість членів Національної Спілки

письменників України – *Наталя Кривенко, Леся Мудрак, Леся Степовичка, Наталія Дев'ятко, Юрій Шковиря, Людмила Степаненко*; призер Всеукраїнського конкурсу художньої прози 2000 року *Алла Серова*; дев'ятнадцять підготували й презентували поетичні збірки, зокрема *Вікторія Дубинець* – «*Стежками душі моєї*» (2002), «*У коловерті днів...*» (2010); *Володимир Півень* – «*Колір і простір*» (2002); *Інна Баклан* – «*Запали свою зорю*» (2003); *Ольга Журавель* – «*Акварелі смутку*» (2004); *Тетяна Мартиненко* – «*Чомучка*» (2004); *Людмила Степаненко* – «*Хочу сказати...*» (2004), «*Думки мої*» (2006), «*Василь Симоненко. Поетичні переклади*» (2010); *Марина Яланська* – «*Симфонія душі*» (2004); *Ірина Зеленська* – «*І словом, і правом...*» (2005); *Наталя Юрчук* – «*Таємниця серця*» (2005); *Наталія Дев'ятко* – «*Три кроки до Світанку*» (2005); *Ірина Олійник* – «*Від серця до серця*» (2005); *Вікторія Черничко* – «*Коли тривога поселилась у душі*» (2006); *Ольга Чорна* – «*Розум душі*» (2006); *Олександра Казанко* – «*Я так закохана в життя...*» (2009); *Юлія Смоляк* – «*На крилах юності*» (2012); *Анна Томчук* – «*Танок кохання*» (2013); *Роман Южека* – «*Країно рідна, я завжди з тобою*» (2020).

До рідного слова прикута увага ліричного героя і в поезіях Анатолія Михайловича, що увійшли до збірки «*У роздумах плінного часу*»¹. Поет виявляє себе, за словами відомого літературознавця Миколи Дмитренка, автора переднього слова до названого видання, як «*оборонець рідного слова*», «*щирий патріот*», знавець роду і народу, тисячолітніх традицій, козацького духу і пісень (с. 5). Не випадково епіграфом до книги автор обрав такі рядки:

*У слові закарбовано геть все –
І значення, і сила, й мудрість світу...
Злоливе – раниць, щире – вознесе
До творчих істин Божого завіту (с. 3).*

До мови, у якій закарбовано силу і мудрість рідного народу, відтворено його ментальність, автор ставиться так само, як до істин Божого завіту, бо святощі рідної мови сприймаються серцем і душею її носія. Багатство виражальних засобів української мови, про яке йшлося у висловлюваннях багатьох знакових для історії України постатей, не хвилює лише байдужих і тих, хто мовою не володіє. Тому таким зрозумілим і доречним є зауваження ліричного героя: «*Багата ж ти еси, народна наша мово!*». Але про це треба не тільки знати й говорити: конче необхідно цю істину засвоїти, збагнути, відчувати. І тут поет звертає увагу на мовну особистість, від якої залежить шлях подальшого розвитку рідної мови. Цьому носієві мови автор віддає шану, бо впевнений, що така свідомо особистість здатна передати мовні багатства нащадкам:

*Усе, що серцем сприйняте й зігрите,
Озвучене живим і рідним словом, –
Багата ж ти еси, народна наша мово!
Хвала тому, хто суть її збагне
І як святиню передасть нащадкам (с. 7).*

¹Поповський А. М. У роздумах плінного часу. Дніпро : Ліра, 2020. 184 с. (Тут і далі покликаємось на цю збірку, указуючи в дужках сторінку).

Мистецьки, по-справжньому мудро А. М. Поповський намагається нагадати читачам відому істину, загострити їхню увагу на тому, що українська мова автохтонна, вона розвивається народом у своєму природному, історичному й культурному середовищі, де кожному відомі запекла відважна боротьба запорозького козацтва за волю і заповіт Тараса Шевченка створити нову й вільну державу на наукових засадах демократії, рівності, у якій нарешті б українська мова засяяла потужними засобами мудрості, чистоти думки й слова, краси й образності, а не накопичувала убогий суржик чи сленг, які в нас прийнято образно називати бур'яном. Така свідомо особистість, як постійний користувач мови, має бути в центрі уваги громадськості: її треба всіляко заохочувати під час освітньої діяльності й на виробництві, підтримувати у бізнесовій сфері і правлячих колах:

*І ми живем, і мова живе з нами,
Й козацький степ, овіяний вітрами,
І вольниця Богдана Січова,
І заповітнії Шевченкові слова...
Живем і засіваєм Дике поле,
Й щоразу маєм різні врожаї...
Благословен, хто бур'ян мовний поле
Й оберігає мовні устаї свої (с. 8).*

Нерідко при читанні віршів вражає стислість авторської думки, що постає скупими штрихами конкретних фактів, які можна назвати художніми деталями. Зокрема, щоб переконати носія мови, довести необхідність любити й берегти кожне рідне слово, Анатолій Михайлович згадує про такі питомі риси української мови, як милозвучність і мелодійність, називаючи це евфонією; вишуканість виражальних засобів і синонімічне лексичне, морфологічне та синтаксичне багатство, котрі дозволяють мові потужно розвиватися в усіх сферах, бути поліфункційною і динамічною системою:

*Плекаймо, бережімо рідне слово
І вознесімо на духовну висоту.
Віками гноблену нашу прадавню мову,
Її евфонію, красу і чистоту (с. 10).*

Автор упевнений, що з часом народ прозріє, і підступних ворогів рідного слова буде викрито: *У зраї звироднілих блазнів, запроданців і хижаків нехай гартується твій гнів, а слово Боже осяває хто з гадів гад... (с. 22).*

Провідним засобом образності мови віршів поета є метафора. Автор рідну мову називає *материнською*. Такий епітет помічаємо в поезіях різних авторів: Івана Багряного, Валентина Бичка, Дмитра Білоуса, Надії Красоткіної. Підсилений займенником *моя*, вислів *мова моя материнська* авторизується, інтимізується, стає засобом оцінки, меліоративом, здатним викликати почуття ніжного ставлення співрозмовників один до одного при задушевній бесіді:

*Мова моя материнська!
Мова трагічної долі ...
Скільки ж років у неволі*

Сила терзала чужинська! (с. 8).

Рідну мову автор називає *пишним садом, зорею світанковою*. Їй не дають спокою *власні й чужі супостати*, які ведуть її *в пугах імперського брата, ніби під конвоєм*. Автор шкодує, що *обранці народу* не дбають про розвиток української мови, і попри те, що мова – *нації риса всевладна*, не дають мові *шлях торувати державний*:

*Де ж той господар незламний?
Де ж ви, обранці народу?
Мові козацького роду
Шлях торувати державний!
Мово моя! Невмируща
Нації риса всевладна* (с. 8).

Нерідко Анатолій Михайлович уводить у тканину своєї поезії рідковживані, діалектні чи архаїчні лексеми, влучні фразеологізми, характерні для високого стилю мовлення, що посилює експресивність, створює атмосферу шляхетності, вишуканості, досконалості, захищеності: *Ось тут тримаєм пильно вушка / І правди суть бережемо. / Де перст «мовчать!» – не мовчимо. / Виховуймо державні кпини / На честь своєї України* (с. 118); *Ще не зів'яв квіт славних Наливайків* (с. 112); *Де знайти ті найкращі слова / за ту щирість, хосенність і слово науки* (с. 129); *Усміхнеться щиро Доля із мовного поля* (с. 112).

Значну частину поетичної збірки віршів А. М. Поповського складають посвяти відомим філологам України і світу та віншування, якими він обдаровував друзів і колег. Із цих творів бачимо, що автор відповідально ставиться до поезії, бо не любить, коли просто псують *«Мелодію і слово, й біле полотно»* (с. 28). Натомість щиро зізнається: *«Я ту поезію люблю, Яка бере мене за душу»* (с. 21).

Про що б не говорив письменник, він завжди знаходить потрібне слово: для студентів – *напутнє* (с. 44), для друзів – *рідне, материнське* (*Але, де б не були, материнські спливали слова: «Не бувають легкими нескінченні дороги...»* (Валентині Тальян, с. 86)), ті, що *зігрівають душу* (*Я дякую, мій друже золотий, за ті слова, що душу зігрівають* (Іларіонові Хайлику, с. 87)).

Більшість адресатів, яким автор присвячує свої вірші, цінують рідну мову, тому природним є побажання й надалі відчувати красу і силу слова: *Хай не згаса яскрава зоря / І сила слова, й велич Кобзаря* (с. 84); гідно йти стежкою, на якій *Не зраджувала мова лиш одна* (Аллі Подворчан, с. 72); любити мову синівською любов'ю (*Будьте ще стільки здорові, Кохайтесь у рідному слові* (Михайлові Лесіву, с. 86)).

А. М. Поповський розуміє й цінує діалектне мовлення. Не випадково він у народній мові степової України вбачає *чисте джерело* (*Формує свято лише глузд здоровий й джерела чисті січової мови* (Роману Михайловичу Коцюбі, с. 81)), у поліській говірці – *святий оберіг, мовознавчий врожай* (*А записано скільки у мандрах від хати й до хати?! Це ж твоїй говірковий поліський святий оберіг. На якому сам зріс і – достойні твої кандидати* (До Миколи Никончука, с. 89)). Автор віншує тих учених, які все життя досліджували мову: *Для пані Ніни*

мова й Буковина Були життям, як птиці два крила (Ніні Гуйванюк, с. 90); *А Ваше серце все сприймало: Добро і холод, і тепло. Воно до Слова озивалось. І рідне слово берегло* (Надії Миколаївні Сологуб, с. 91); *В науку Вам доля стелила доріжку тернисту. А рідная мова і сил, і снаги додавала* (Григорієві Півтораку, с. 92); *А наша зброя – українське слово, Той гострий меч для лютих ворогів І заповіт Шевченка, і жага Франкова, І вічний клич загиблих і нескорених борців* (Марії Федурко, с. 98).

До змалювання образу Бога як всесущого розуму і справедливості, творчого начала поет вдається в численних звертаннях (*Отче, Боже, Господи, Всевишній*) і побажаннях: *Пошли нам в Новому достойної долі/ І виведи, Отче, на праведну путь* (с. 43); *Пошли нам, Господи, учителя свого / По образу й по духу українця. / А не зальотника, хамлюгу і злочинця. / Пошли нам, Господи, й благослови його* (с. 41); *Радіймо плину світобачень / На різних відстанях доріг.../ І хай Вам творчий і обачний / Господь дарує оберіг* (с. 79); *У суєті нарад й законів до наказу, / І творчих дум у вирі сприйняття / Хай Вас Всевишній береже щоразу / Від всяких кривд буденного життя* (с. 80).

Одним з улюблених засобів образності А. М. Поповського є тавтологія – різновид плеоназму, спеціальне або випадкове повторення тих самих спільнокоренових або близьких за значенням слів, виразів з метою надання художньому мовленню емоційно-експресивного значення (Літературознавча енциклопедія 2007), що нерідко супроводжується алітерацією задля посилення інтонаційної, інтерпретаційної та емоційної виразності вірша:

*Усміхалась тоді, коли радість усім дарувала,
І бентежилась гірко, як зненацька охоплював сум...
І в своїй самоті, ніби в панцир тихенько ховалась
Й поринала сама в самоту осамітнених дум... (с. 34);
Хай святістю освятиться світлиця,
Й в достатку страв сія святковий стіл* (с. 98).

Для цього поет нерідко використовує прізвища тих науковців, кому присвячено вірш: *З роду мисливих людей* (Володимирові Андрійовичу Мисловому, с. 72); *Терсь Тертишник відтак на вістрях охоронних* (Володимирові Тертишнику, с. 73); *Ви ж бо Доненко із того козацького Дону* (с. 74); *І для Тягло добром усе тяглося / На многії щасливії літа* (Любові Тягло, с. 78); *На кафедрі нашій, як кажуть, традиції сталі: / Тримаємось моцно у супряжній парі. / Невтомно працюють і люблять профмандри / Дві Алли, дві Олі, Наталі, Тетяни і дві Олександри. / Лише усамітнились чемно і так самочинно / Олена, Юлася, Ганнуся, Євгенія і Катерина. / Усім цим загалом встигає колесить Колесник. / Встига насварити, погладить, попестить* (с. 78).

Вдалими є віршовані рядки, у яких автор вдається до переказування етимології імені чи прізвища науковця: *Славне ім'я Вам батьки дарували, / З світу античного взяте, як вічно живе:/ В древніх римлян це ім'я було родове, / Що означає – я сильний, здоровий, міцний* (Валерію Вікторовичу Доненку, с. 74); *У спадок від прадіда-діда свого родоводу / Ви маєте Долю щасливу: / Батьки*

дарували Вам імення шляхетного роду, як Божую милость (Євгенові Івановичу Макаренку, с. 75).

У багатьох віршах ретельно переплетено лінгвістичні терміни й фактичний матеріал, зібраний дослідником, якому присвячено поезію:

*На шлях життєвий ніжної Тетяни
Не шкодувала Доля успіхів й невдач.
Збирались виражальні засоби ретельно
З публічних текстів та інформаційних передач.
Було і тяжко, і вельми пекельно, –
Трудилась вперто, спрагло і постійно.
Возводивсь синтаксис в структурі епіфор,
Симплек, антаклаз, паралепс, ізоклон,
Паралелізм, епаналепсис, градація, повтор...*

(Тетяні Меркуловій, с. 114).

Отже, збірка віршів А. М. Поповського «У роздумах плінного часу» присвячена рідному слову як культурному феномену народу, позначена художньою й змістовою єдністю, насичена засобами образності. Автор виявляє себе як поціновувач щирого, шляхетного й вишуканого слова, творець колоритних метафор, майстер тавтології, доречно вплетеної в художній твір, що стає засобом позитивної характеристики ліричного героя. Поезія Анатолія Михайловича неповторна ще й тому, що в ній лінгвістична термінологія є тією художньою деталлю, яка допомагає уявити, виокремити й актуалізувати ті наукові здобутки, котрі має описувана особистість. У ліриці, як і в науковій діяльності, А. М. Поповський знайшов свій шлях, і він неповторний.

Література

1. Літературознавча енциклопедія: у двох томах / [авт.-уклад. Ю. І. Ковалів]. Київ: ВЦ «Академія». 2007. Т. 2 (М–Я). С. 455.
[Literaturoznavcha entsiklopediya: u dvoh tomah / [avt.-uklad. Yu. I. Kovaliv]. Kiyiv: VTS «Akademiya». 2007. T. 2 (M–Ya). S. 455.]
2. Поповський, А. М. «Деградаційна сила кальки». [В] *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Острог: Вид-во НаУДА. Вип. 13 (81), 2022: 321–324.
[Popovskiy, A. M. «Degradatsiyna sila kalki». [V] *Naukovi zapiski Natsionalnogo universitetu «Ostrozka akademiya»*. Ostrog: Vid-vo NaUDA. Vip. 13 (81), 2022: 321–324.]
3. Поповський, А. М. «Державність української мови: декларації і дійсність». [В] *Мова і культура нації: зб. наук.п раць*. Львів, 2001, 55–58.
[Popovskiy, A. M. «Derzhavnist ukrayinskoyi movi: deklaratsiyi I diysnist». [V] *Mova i kultura natsiyi: zb. nauk. prats*. Lviv, 2001, 55–58.]
4. Поповський, А. М. «Зросійщення українських прізвищ». [В] *Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького національного університету* 13. Кривий ріг: НПП. Астерікс, 2015: 187–193.
[Popovskiy, A. M. «Zrosiyschennya ukrayinskih prizvisch». [V] *Filologichni studiyi. Naukoviy visnik Krivorizkogo natsionalnogo universitetu* 13. Kriviy rig: NPP. Asteriks, 2015: 187–193.]
5. Поповський, А. М. Південноукраїнські джерела в історії формування української літературної мови : монографія. Дніпро : Ліра, 2018. 324 с.
[Popovskiy, A. M. Pivdennoukrayinski dzherela v istoriyi formuvannya ukrayinskoyi literaturnoyi movi : monografiya. Dnipro : Lira, 2018. 324 s.]

6. Поповський, А. М. Світоглядні позиції в освітньому процесі в умовах війни. *Освіта в умовах війни: реалії, виклики та шляхи подолання*. Матеріали II Форуму академічної спільноти. ДВНЗ «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури». Дніпро, 2022, 44–47.
[Popovskiy A. M. Svitoglyadni pozitsiyi v osvitnomu protsesi v umovah viyni. *Osvita v umovah viyni: realiyi, vikliki ta shlyahi podolannya*. Materiali II Forumu akademichnoyi spllnoti. DVNZ «Pridniprovaska derzhavna akademIya budivnitstva ta arhitekturi». Dnipro, 2022, 44–47.]
7. Поповський, А. М. «Чинники і античинники культури сучасного українського мовлення». [В] *Український смисл. Науково-популярний лінгвокультурологічний щоквартальник* №1–2, 2007: 15–18.
[Popovskiy, A. M. «Chinniki i antichinniki kulturi suchasnoho ukrayinskogo movlennya». [V] *Ukrayinskiy smisl. Naukovo-populyarniy lingvokulturologichniy schokvartalnik* №1–2, 2007: 15–18.]
8. Поповський, А. М. Дешиця про українські прізвиська : монографія. Дніпро : Ліра. 2020. 300 с.
[Popovskiy, A. M. Deschitsya pro ukrayinski prizvischa : monografiya. Dnipro : Lira. 2020. 300 s.]
9. Поповський, А. М. Значення південноукраїнських степових говорів у формуванні літературно-національної мови. Дніпро: Ліра. 1989. 87 с.
[Popovskiy, A. M. Znachennya pivdenoukrayinskih stepovih govoriv u formuvanni literaturno-natsionalnoyi movi. Dnipro: Lira. 1989. 87 s.]